

SPASENJE ČOVJEKA U NOVOM ZAVJETU S OSOBITIM OBZIROM NA NAUK SV. PAVLA

Dr Marijan Jerko FUČAK

UVOD

Spasenje je „ključan naziv u biblijskom jeziku”¹ i najpotpunije obuhvaća sve ono što je Pavao našao u Kristu, sve glavne čimbenike kršćanstva u teoriji i praksi. Ono zaista uključuje otkupljenje, opravdanje, pomirenje, posinovljenje, posvećenje, oslobođenje od grijeha, smrti, Zakona, nepravdnosti, osude; iskustvo slobode, pravednosti, pomirenja; uključuje svega Krista sa svim njegovim spasovnim djelatnostima i Duha stvaratelja, podržavatelja i vođu života spašenih.² Iz toga je jasno kako je ova tema važna za razumijevanje svega Novoga zavjeta, ali i kako je teško obraditi je ukratko u okviru polusatnog predavanja. Trebalo bi izložiti cjelokupnu teologiju Novoga zavjeta, a to je općenito vrlo teško, a u pola sata doslovno nemoguće.

Nije moguće pomno ispitati ni samo ona mjesta Novoga zavjeta gdje se izrije- kom nalazi riječ toga korijena. Jer glagol se *sōzein* u Novom zavjetu nalazi 74 puta (k tome valja pribrojiti 19 paralelnih mjesta u sinopticima), imenica *sōtería* dolazi na 44 mjesta, a *sōtēr* se pojavljuje 18 puta (ukupno dakle 155 puta). Moguće je jedino dati kratak sažetak rezultata istraživanja toga pojma i zbilje koja mu odgo- vara i koja je s njime povezana u Novome zavjetu. To pak znači da mnogo toga treba jednostavno „uzeti pod gotov groš” kad nemamo neposredna uvida u sve premise potrebne za stvaranje zaključaka.³

Već i sama riječ vrlo je mnogoznačna u svim jezicima pa valja pomno ispitiva- ti koje je značenje na kojemu mjestu odnosni autor imao na pameti.

1 RBT, 1229 str.

2 ANDERSON SCOTT, C. A., *Christianity according to St. Paul*. Cambridge 1966, 17; Usp. HUNTER, A. M., *The Gospel according to St. Paul*. Philadelphia (1966), 14; FITZMYER, J. A., *Pavlova teologija* u djelu: *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*. Zagreb 1980, 373, radije govori o kristocentričnoj soteriologiji; o učincima spasenjskoga događaja piše na str. 398–407.

3 Vjerujem da odatle proizlaze mnogi nesporazumi i nepovjerenja između onih koji dublje analiziraju i istražuju teološke (i druge) pojmove i zbilje te onih do kojih dolaze samo rezultati tih analiza.

SENC npr. navodi ova značenja glagola *sōzō*: 1. a k t. i p a s.: živa i zdrava uzdržati, *sačuvati*, pod zaštitu uzimati, *izbaviti*, *spasavati*, opet osvojiti, zadržati, sebi osigurati, spremati, čuvati, štedjeti, poštediti, ne osuđivati napose: proturati, sretno kamo pomoći, zdrava čitava natrag dovesti ili povratiti ... htjeti spasiti. Pren. a) za sebe zadržati, prešutjeti: b) držati se zakonā, pravdu činiti ili vršiti ... spasiti ga ne kršeći zaključka ... Aps. ... više spasa donijeti komu, od čega, iz čega, po božjoj volji ... povratak dopustiti u, na, po što, u što ... 2. m e d. i p a s. a) *održati se*, *živ ostati*, *ozdraviti*, *spasiti se*, izbaviti se, uspijevati, živu glavu iznijeti, sretno dospjeti kamo, sretno proći, *umaći*, živ i zdrav vratiti se u zavičaj ... opet zdrav i sretan biti, još *trajati*, još živjeti. Napose: zlih požuda oprostiti se; b) (med) kod sebe sačuvati ili zadržati; c) (med) sebi sačuvati, npr. slobodu, dobro na nju paziti. Napose također u pameti zadržavati, pamtitu.

Sōtērīa – 1. *spasenje* ... napose sredstvo za spasavanje ... sretan povratak u zavičaj. 2. čuvanje, *uzdržavanje*, *zaštita*, pomilovanje, *spas*, *sreća*, zdravlje.

Toliko o značenju riječi u profanom grčkom. Kad je pak riječ o Novome zavjetu, nemamo grčko-hrvatskoga rječnika pa treba poseći za grčko-latinskim, grčko-njemačkim, grčko-engleskim i sl.

Tako ZORELLOV *Lexicon graecum Novi Testamenti* (Parisiis 1931) glagol *sōzō* tumači ovako (prevedeno): 1) od nekoga prirodno^g zla *čuvam*, *oslobađam nekoga*: a) *od smrti čuvam* (praeservo) *nekoga* ... *psykhēn sōsai*, 'čuvati nečiji život' ... čak i uskrisujući mrtvaca oslobađati od smrti; b) *od bolesti nekoga oslobađam* ... od đavolskoga opsjednuća; c) *spašena* (salvum) nekoga *izvodim* iz mjesta (npr. iz Egipta). 2) u nadnaravnom redu: *oslobađam nekoga od vječne propasti* ili *njezine opasnosti*: a) Bog po svojem Sinu, Sin Božji svojom smrću *spasio je* ljudski rod... b) pošto su od Boga dobili pojedina sredstva spasenja i upotrijebili ih, ljudi postaju dionici toga spasenja, ovdje na zemlji milosti, jednoć slave; tako se neki spasavaju... Veli se da aktivno *spasava* Bog ... Krist... apostol ... supružnik supružnika... vjernik druge ... nauk vjere ... krst ... vjera; ... nadom se spasavamo; *hoi sōzōmenoi* jesu oni koji postaju dionici spasenja ... spasite se = odvojite se od ovoga naraštaja opakoga (da s njime ne propadnete).

Poglaviti se novozavjetni nauk o spasenju svakako nalazi u Pavlu, a temelj mu je u Evanđeljima. Stoga ćemo najprvo izložiti kako spasiteljski događaj Kristov tumače i prikazuju Evanđelja, a onda Pavao. Druge ćemo spise dodimuti samo usput.

1. UISTINU SPASITELJ SVIJETA

1. 1. RODIO VAM SE SPASITELJ

Već je Isusovo začće u Evanđeljima djetinjstva Isusova obilježeno spasovno. Bog je sam htio da se Marijin sin nazove Isus (Mt 1,21; Lk 1,31), Ješua, što će reći: Jahve spasava, kako i sam Mt obrazlaže: „...jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih” (Mt 1,21). Kad znamo da u Semita ime znači osobu i njezin poziv, onda je ovo ime Isus – Ješua – Jahve spasava program i naslov svega događaja. Program, dakako, formuliran već u svjetlu vazmenoga događaja. Tim je naslovom obilježeno i Isusovo rođenje: „Rodio vam se Spasitelj – Krist, Gospodin” (Lk 2.

11). Upravljena židovskim pastirima, ta blagovijest upućuje da je riječ o nekom pomoćniku, možda zamišljenu na način starih Izraelovih Sudaca (*sōtēr* je tu bez člana!). Sličnu figuru susrećemo i u Zaharijinu hvalospjevu: „Podiže nam snagu spasenja.”⁴

1.2. Ali iz perspektive posljednjega desetljeća 1. stoljeća moguće je u Lk 2 vidjeti već uobičajen titul ili čak vlastito ime za povazmenoga Isusa, kakav se sigurno i češće susreće već u vrijeme nastanka 2 Pt.⁵ Taj se titul Isusu pridaje još češće u pastoralnim poslanicama (2 Tim 1,10; Tit 1,4; 2,13; 3,6), u kojima se on 6 puta pridaje i Bogu Ocu (1 Tim 1,1; 2,3 sl; 4,10; Tit 1,3; 2,10.11).

1.3. U ranijim se poslanicama titul *sōtēr* pridaje Isusu samo u Fil 3,20 i u Ef 5,23sl te svega dvaput u Dj (5,31 i 13,23). Pisci Novoga zavjeta zacijelo zaobilaze taj titul zbog neadekvatna prizvuka koji on ima u židovskim i u poganskim očekivanjima. Židovima on predstavlja nacionalnog i političkog osloboditelja od Rimljana, a poganima cara ili nekoga drugoga čisto zemaljskoga dobročinitelja. Zbog toga se u Dj, u besjedi što je Petar drži Židovima, naglasuje kako „njega Bog desnicom svojom uzvisi, za Začetnika i Spasitelja, da *obraćenjem* i *oproštenjem grijeha* podari Izraela” (5,31), a ne možda političkim oslobođenjem. Slično u besjedi što je drži u sinagogi u Antiohiji Pizidijskoj Pavao tumači kako Bog iz Davidova potomstva izvede Izraelu Spasitelja, Isusa, pred čijim je dolaskom Ivan propovijedao *krštenje obraćenja* (Dj 13,23–24).

Poganima pak Filipljanima stavlja se pred oči Isus *Sōtēr* u kontekstu oporbe protiv onih koji misle na zemaljsko dok je naša „domovina na nebesima, odakle iščekujemo Spasitelja, Gospodina našega Isusa Krista” (Fil 3,20). Isto se tako u Ef 5,23 Krist naziva Spasitelj Tijela (Crkve) u koliko je ljubio Crkvu te sebe predao za nju (5,25).

1.4. Tako se u ranijim spisima Isus zove Spasiteljem *samo iznimno i rijetko*,⁶ dok mu u kasnijim spisima to postaje čak vlastito ime. Ovo potonje zbog toga što su u vrijeme njihova nastanka već postojali *krivi učitelji* koji su tvrdili da se neće spasiti svi ljudi (što su osobito naglašavali gnostici). Zbog toga ti spisi ističu kako pravi Spasitelj, Bog, „hoće da se *svi ljudi* spase” (1 Tim 2,3sl) i kako je on „Spasitelj svih ljudi” (1 Tim 4,10), a njegova ljubav „spasiteljica svih ljudi” (Tit 2,10), ljubav (*khâris*) „očitovana pojavkom Spasitelja našega Isusa Krista” (2 Tim 1,10). To je tema osobito draga Luki, koji ističe kako će u Isusu „svako tijelo vidjeti spasenje Božje” (Lk 3,6). U tom smislu treba shvatiti i tvrdnju Samarijanaca u Iv 4,42 da je Isus *Spasitelj svijeta*, i to bilo zbog antignostičke crte Iv, bilo zbog toga što su Židovi Samarijance smatrali poganima.⁷ Slično značenje ima izričaj Spasitelj svijeta i u 1 Iv 4,14.

4 Lk 1,69–75. Usp. FOERSTER, W., *Sōtēr*: *ThWNT* VII, 1015,30–40.

5 *Ondje* 1018,34–35; usp. 2 Pt 1,1; 1,11; 2,20; 3,2.18.

6 U tim spisima prevladava titul *Kýrios*. Usp. FOERSTER, *Sōtēr*, 1021, 17–18.

7 Usp. *Ondje* 1016,3033. Postoji natpis na kojemu se Neron pozdravlja kao „Spasitelj-svijeta”.

1.5. Navedene su prilike razlogom da se Isus (i Bog) u promotrenim odlomcima zove Spasiteljem *isključivo ukoliko je donio obraćenje, oprostjenje grijeha*; ukoliko je predao sebe za Crkvu „da je posveti, očistivši je kupelji vode uz riječ ... da bude sveta i neporočna” (Ef 5,25–27), ukoliko „obeskrijepi smrt i učini da zasja život i neraspadljivost” (1 Tim 1,10), ukoliko nas je Bog spasio „...po svojem milosrđu: kupelji novoga rođenja od obnavljanja po Duhu Svetom, koga bogato izli u nas po Isusu Kristu ... da ... budemo, po nadi, baštinci života vječnoga” (Tit 3,5–7); ukoliko nas je ljubav Božja odgojila „da se odrekemo bezbožnosti i svjetovnih požuda da razumno, pravedno i pobožno živimo u sadašnjem svijetu, iščekujući blaženu nadu i pojavak Boga i Spasitelja našega Isusa Krista” (Tit 2,11–13).

I valja dobro paziti da odatle ne zaključimo kako je Isus Spasitelj samo obesjeljenih duša i duhovnih i vječnih vrednota. Jer u razmotrenim su tekstovima istaknute te vrednote nasuprot krivim iščekivanjima – židovskim, poganskim i gnostičkim – a ne nasuprot vrednotama tjelesnim i svjetovnim. Takva razlika u Semita i ne postoji. A vratimo se i na tvrdnju da je titul *Sōtēr* naslov ili program sveta događaja Isus.

2. DOŠAO JE SPASITI IZGUBLJENO

2.1. SPASENJE I „TJELESNOGA” ŽIVOTA

Opet su nam potrebni navodnici. Jer i tijelo i duša u Semita znači svega čovjeka. Ali mi, pod grčkim utjecajem, razlikujemo dušu i tijelo kao dva sunačela čovjekova bića pa je potrebno nekako govoriti u tim shemama. U svakom slučaju u Novom je zavjetu obilno zasjeđeno da je Isus donio „vječni život”, da je spasio čovjekovu „dušu”, rekli bismo mi danas. To zapravo u jeziku Novoga zavjeta znači da je spasio svega čovjeka. Ali ima mjesta gdje se kaže da je spasio i „tijelo” i „tjelesni život”. Spasava npr. *bolesnike* vraćajući im zdravlje (Mt 9,21// Mk 3,4; Mk 5,23; 6,56 ... 19 puta). Spasava Petra koji *hoda po moru* i učenike zahvaćene *olujom na moru* (Mt 8,25; 14,30). I *hromi* čovjek koga su apostoli izliječili spašen je po imenu Isusa Krista (Dj 4,9–10). Spasenjem se zove i *ozdravljenje hromoga* u Listri (Dj 14,9). I prezbiteraška molitva vjere po Jak 5,15 spasiće *nemoćnika*. Glagol *sōzō* dakle znači ozdravljam, liječim, spasavam život. U tom se „profanom” smislu uvijek upotrebljava da označi oslobođenje iz akutne životne opasnosti. A kad je riječ o Isusu, nikad se ne upotrebljava za liječenje pojedinih dijelova tijela, nego za ozdravljenje svega čovjeka. Isus uvijek liječi svega čovjeka. A da to nije samo „profano” liječenje, svjedoči i izričaj kojim Isus često tumači takva izliječenja: „Vjera te je tvoja spasila” (Mk 5,34//; Lk 7,50; 17,19). Taj nas već izričaj uvodi u religiozno područje spasenja.

2.2. SPASENJE U SPECIFIČNO RELIGIOZNOG SMISLU

2.2.1. Rekli smo već: u Novome je zavjetu obilno zasjeđeno spasenje koje čovjeka *oslobađa od grijeha*. To je za Židove Isusova vremena značio u prvom re-

du pojam spasenja.⁸ Tako je grešnica spašena jer su joj oprosteni grijesi (Lk 7,48sl). I u Zakejevu je kuću s Isusom došlo spasenje (Lk 19,9). Isus je zato i došao na zemlju da spasi što je bilo izgubljeno (Lk 9,56; 19,10), da spasi svijet, a ne da ga osudi (Iv 3,17; 12,47). On i govori zato da se ljudi spasu (Iv 5,34).

2.2.2. Ali Isusovo spasenje ne znači samo oslobođenje od grijeha. Ono ima i svoj *pozitivni aspekt*. Kad Isus primjećuje kako je „lakše devi kroz ušice iglene, nego bogatašu u kraljevstvo Božje“, apostoli se spontano pitaju: „Tko se onda može spasiti?“ (Mk 10,25–26). Njima dakle „ući u kraljevstvo Božje“ znači isto što i „spasiti se“. Slični su izrazi „ući u život“ i „baštiniti život vječni“ (Mk 10, 17//). Slično zaključujemo i iz odgovora „Borite se da uđete na uska vrata“ koji Isus daje učenicima na upit „Je li malo onih koji se spasavaju?“ (Lk 13,23).

2.2.3. Ta teškoća ulaska u kraljevstvo Božje i uskoća vrata upućuje na radikalnu i paradoksalnu *zahtjevnost* izrečenu riječima: „Tko hoće život svoj spasiti, izgubit će ga: a tko izgubi život svoj poradi mene, taj će ga spasiti“ (Lk 9,24; Mt 10,39; usp. Iv 12,25). To je zaključak Isusova zahtjeva da njegov nasljednik „danomice uzima svoj križ“ i ide za njim (Lk 9,23). Nužno dakle upućuje na Isusov križ, s kojega Isus nije spasio ni sam sebe, premda je druge spasio od drugih nevolja (Mk 15,30 sl). Spasenje se upravo dogodilo na križu – po žrtvi i ljubavi za druge, za „mnštvo“ (Mk 14,24//Mt 26,28), „za vas“ (Lk 22,19sl). Tako se ono neprestano događa i u kršćanima, nadasve po euharistiji, koja upravo jest spomenčin, djelotvorni spomenčin Isusove raspoloživosti za druge (riječi „za mnštvo“ i „za vas“ uzete su iz ustanovljenja euharistije!).

2.3. Iz tih evanđeoskih tekstova izvija se nekoliko *zaključaka*:

1) Sav Isusov život i djelo stoji pod znakom „Spasitelj“ kojim je naviješćeno njegovo začecje i rođenje.

2) Isus spasava svega čovjeka: ozdravlja ga od bolesti, oslobađa ga od opasnosti života i oprašta mu grijeha.⁹

3) Osim toga negativnoga – osloboditeljskoga – aspekta spasenje ima i *pozitivni aspekt*: ulazak u kraljevstvo Božje.

4) To se spasenje događa po Isusovoj žrtvi prihvaćenoj iz ljubavi prema ljudima.

5) Ta ista žrtva za druge i odricanje sebe uvjet je za ulazak u kraljevstvo Božje. Zahtjev je to tako velik da se učenici u sva tri sinoptika zastrašeno pitaju: „Tko se onda može spasiti?“

6) Sva tri sinoptika donose Isusov odgovor na to pitanje: „Što je ljudima nemoguće, moguće je Bogu“ (Lk 18,27//).

7) Pretpostavka za spasenje jest vjera: „Vjera te tvoja spasila“ (Lk 7,50; 8,48; 17,19; 18, 42). To osobito ističe Lk. On npr. u tumačenju prispodoba jedini dodaje svoje tumačenje kako Isus govori ljudima u prispodobama „da ne bi *povjerovali i spasili se*“ (Lk 8,12).

8 HUNTER, A. M., *Introduction à la Théologie du NT*. Paris 1968,99.

9 Udioništvo tijela u spasenju naglasuje bolje istočna teologija negoli zapadna. Usp. VORGRIMLER, H. – Van der GUCHT, R., *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*. Herder 21970, 2. sv., 171.

8) Spasenje se dakle već dogodilo (npr. u Zakejevoj kući), događa se u Isusovim sljedbenicima po vjeri i nasljeđovanju, a ono je i buduće dobro („Tko se onda može spasiti?“).

Različiti su spisi Novoga zavjeta – svaki na svoj način – razradili i razvili ta sinoptička tumačenja Isusova spasiteljskoga događaja. I svatko je naglasio po neki vidik, već prema prilikama i potrebama zajednice iz koje je i za koju je pisao.

3. PAVAO

U Pavla su npr. osobito jasna ta tri razdoblja spasenja; naglašeno je spasenje od grijeha i njegove posljedice – smrti, nadasve je pak razrađeno i naglašeno spasenje kao nezasluzeni dar Božje ljubavi i vjera kojom se čovjek – a ne vršenjem Zakona – priključuje na spasenje.

Pavao povremeno govori „spaseni ste“ (u nadi, Rim 8,24), zatim „spasavate se“ (po Evanđelju, 1 Kor 15,2), ili „spasit ćemo se“. Spasenje se dakle odvija u tri razdoblja. Sva je ta tri razdoblja Pavao majstorski zbio u lakonski kratku rečenicu: „Opravdani, dakle, vjerom (*prošlost*), u miru smo s Bogom po Gospodinu našem Isusu Kristu. Po njemu, u vjeri, imamo i pristup u ovu milost u kojoj stojimo i dičimo se (*sadašnjost*) nadom slave Božje (*budućnost*)“ (Rim 5, 1–2). Već smo dakle opravdani (u prošlosti), uživamo plodove toga opravdanja u sadašnjosti (u miru smo s Bogom ... imamo pristup ... stojimo) i dičimo se nečim što tek ima doći (nadom slave Božje).¹⁰ Ali taj Pavlov izričaj pokazuje još nešto: ta tri razdoblja spasenja nisu međusobno posve odvojena, nego se prepliću i jedno iz drugoga proizlaze. Iz prošloga događaja proizlazi sadašnjost, a iz prošlosti i sadašnjosti dozrijeva budućnost. Možda točnije možemo reći ovako: prošli je događaj jamstvo da sigurna budućnost već djeluje u sadašnjosti. Konkretno: sve ono što se dogodilo u Isusu iz Nazareta jamstvo je i pokazatelj da Božja budućnost – budućnost na koju nas Bog u Isusu poziva – već djeluje u pokristovljenoj sadašnjosti. Ipak, metodološki je potrebno ta razdoblja promatrati kronološki i odvojeno.

3.1. SPASENJE KAO „PROŠLI“ DOGAĐAJ

Pridjev *prošli* stavljam pod navodnike jer je riječ o Kristovu događaju koji nikad nije prošli u doslovnu smislu. A kad ipak metodički govorimo o njemu kao „prošlomu“, imamo na pameti razdoblje od prvoga Kristova dolaska do trenutka kad grešnik, po vjeri, prima novi život.

3.1.1. Pavao je *Židov*, „Hebrej od Hebreja“ (Fil 3,5), pa ga u prvom redu zanima *kako čovjek od grešnika postaje pravedan*. Kao farizej duboko je vjerovao da to može postići obdržavanjem Zakona, ali ga je Uskrsli pred Damaskom *životno razuvjerieo*. Upravo dakle u trenutku kad je hitio ispuniti Zakon, koji je pomnim ogradama branio interese jedinoga Boga od svih drugih bogova i njihovih sljedbenika. I uvjerio ga je da spasenje nije plod obdržavanja Zakona, nego da je *čisti*

¹⁰ HUNTER i SCOTT u navednim djelima granaju svu Pavlovu teologiju oko ta tri razdoblja.

dar milosti – prigibljivosti i inicijative Božje.¹¹ U tom je susretu uz to Pavao doživio pravi smisao *korporativne osobnosti* kojom je od djetinjstva bio zadojen. Shvatio je da pred Bogom ne postoje samozadovoljni pojedinci koji uživaju u tom da su „namirili Boga” savjesnim obdržavanjem Zakona, nego da Uskrsli, njegov sunarodnjak, sebe identificira sa svima kojima on – Pavao – nanosi zlo: svi su oni njegovo tijelo, međusobno i s njime povezani životno kao „bobice na jagodi”,¹² suodgovorni, suodnosni, jedni na druge upućeni, da jedni za druge žive i umiru, kao što je to prvi učinio Krist.

3.1.2. A u *susretu s poganima*, kojima se osjećao pozvan, kojima je bio apostolom, shvatio je da se to životno korporativno-osobno zajedništvo ne ograničuje samo na Židove, nego da uključuje i pogane. Sva dramatičnost i tjeskobnost koju je u njima susretao kao da je sažeta u pitanju koje mu je uputio tamničar u Filipima: „Što mi je činiti da se spasim?” (Dj 16,30). Jer nije mogao ne osjetiti tjeskobu i strah koji je u njegovo vrijeme zaokupljao sav mediteranski bazen, strah od udara zlosreće, usuda, smrti, nesigurnosti. I neki danas misle da Pavlovo odbacivanje Zakona nije toliko uvjetovano time što se Pavao razočarao u Zakonu i doživio da ga on ne može spasiti, koliko je motivirano osobito željom da Kristovo spasenje dopre i do pogana koji Mojsijeve Zakone nemaju i ne poznaju.¹³

3.1.3. Duboko je svjestan da su *svi sagriješili* i da su svi potrebni slave Božje (Rim 3,23), da su svi „prodani pod grijeh” (Rim 7,14), tj. da su robovi (Rim 6,17) sveopće endemičke razorne snage grijeha (*hamartía*)¹⁴, koja vlada nad svim tijelom čovječanstva.

3.1.3.1. Grijeh (*hamartía*), personificirano zlo, nalazi svoju „operativnu osnovicu”¹⁵, priliku, izliku (*aphormén*, Rim 7,8.11; Gal 5,13) u „puti”, „mesu”, „tijelu” (*sárks*), u fizičkom, naravnom, krhkom tijelu, tj. čovjeku. Grijeh svoju snagu dobiva, osnažuje se, po Zakonu („snaga je grijeha Zakon”, 1 Kor 15,56); po Zakonu se očituje čovjeku („po Zakonu – samo spoznaja grijeha”, Rim 3,20; usp. i 7,7). Zakon je baš „dometnut poradi prekršaja” (Gal 3,19). Zapazimo: *poradi* (*tòn parabáseōn hárin*), ne možda *zbog* prekršaja. Zakon je, tvrdi Pavao, Bog dao *da izaziva prekršaje* (*parábasis* u Pavlu znači ono što mi zovemo grijehom, grešni čin, dok je *hamartía* zlo, sklonost na zlo u nama, stanje iz kojega proizlazi grešni čin), a ne da ih možda sprečava, umanjuje ili ograničuje, kako se često mislilo i još se uvijek misli.¹⁶ To je za Pavla do te mjere istinito da obraćenim kršćanima može ustvrditi: „Grijeh više neće gospodovati nad vama, jer vi niste više pod Za-

11 O nezasluzenosti opravdanja ima dosta definicija crkvenoga učiteljstva: Arausicanum (529. godine): D 176–199 (neprestano se poziva na Sveto pismo); Tridentinum (1545 – 1563): D 790, 794ssl, 797, 811, 813, 820; osuda Baya (1567. godine): D 1042.

12 HUNTER, *Gospel* 91.

13 Usp. E. P. SANDERS, *Paul and the Law: Different Questions, Different Answers* (Predavanje na kongresu Studiorum Novi Testamenti Societas u Torontu 1980).

14 HUNTER, *Introduction* 100.

15 *Ondje*.

16 LYONNET, S., *Zakon ili Evanđelje?* Zagreb 1973, 10.

konom nego pod milošću.¹⁷ Grijeh ne gospoduje kad više nisu pod Zakonom. Zbog toga Pavao Zakon i naziva „Zakon grijeha i smrti” (Rim 8,2), tj. Zakon koji izaziva grijeh, a po njemu šalje u smrt.

3.1.3.2. Domašaj će tih tvrdnja biti još izazovnije ako se sjetimo da Pavao njima ne misli samo na Mojsijev Zakon u njegovu ritualnom i ceremonijalnom dijelu, nego i u njegovu trajnom, moralnom sadržaju¹⁸, na Zakon „ukoliko je pozitivni izraz naravnoga zakona”, tj. u stvari na svaki zakon „koji čovjeka izvana prisiljava”.¹⁹

3.1.3.3. Zakon dakle kao zakon, pa i moralni, dao je Bog da bi došlo do grijeha. Pavao je i sam svjestan sablažnjivosti i ozbiljnosti svoje tvrdnje – osobito pred Židovima, kojima je Zakon bar tolika svetinja kolika je nama euharistija – pa sam postavlja objekciju: „Što ćemo, dakle, reći? Je li Zakon grijeh?” Odmah i odgovara: „Nipošto. Nego: grijeha ne spoznah doli po Zakonu („spoznah” u pregnantnom biblijskom smislu: iskusih). Je za požudu ne bih znao da Zakon nije govorio: *Ne poželi*. A grijeh je, uhvativši priliku, po zapovijedi u meni prouzročio svakovrsnu požudu. Bez Zakona grijeh je mrtav” (Rim 7,7–8). Tako je bilo s Adamom i Evom. Do zapovijedi nije bilo spoznaje ni želje za prekršajem. Grijeh je (*hamartía*, grešna sklonost) bio mrtav. „Ali kad je došla zapovijed, nastavlja Pavao na istome mjestu, grijeh oživje – dotad leš (*nekrós*), tada je oživio (*anēzesen*) – ja pak umrijev (izgubivh onu eminentno božansku povlasticu – život) i ustanovi se: zapovijed dana na život bñ mi na smrt. Doista, grijeh, uhvativši priliku, zapovijedu me zavede – kao što zmija zavede Evu – njome me i ubi.” Tako za smrt nije odgovoran ni Zakon ni njegov autor – Bog – nego zmija (u Post) ili personificirani grijeh (u Rim). Stoga Pavao zaključuje: „Tako, Zakon je svet i zapovijed je sveta, i pravedna, i dobra” (Rim 7,9–12).

3.1.3.4. Odatle se pak nameće nova poteškoća: kako protumačiti to *čudno ponašanje Božje*? Ako je on Bog života i Bog živih, zašto onda čovjeku daje Zakon koji će ga neminovno poslati u smrt? Pavao i sam osjeća tu poteškoću pa neposredno na gornju tvrdnju – da je Zakon dobar i svet – nadovezuje pitanje: „Pa zar se to dobro – Zakon – meni u smrt prometnu? Nipošto, odgovara sam. Nego: grijeh, da se grijehom očituje, po tom dobru uzrokuje mi smrt – da grijeh po zapovijedi postane najvećim grešnikom” (Rim 7,13). Bog je dakle dao Zakon zato *da raskrinka grijeh*, onu razornu snagu u čovjeku, da mu pruži priliku očitovati svu otrovnost i razornost koju u sebi nosi i koja je nekako zatumljena, prikrivena dok se po Zakonu ne očituje. U čovjeku spava ta personificirana snaga zla, onaj *temeljni egoizam* po kojem se čovjek nakon iskonskoga grijeha usmjeruje sam prema sebi umjesto da se usmjeri prema Bogu i drugima. U njemu kao u zasjedi čuči neprijateljstvo protiv Boga (usp. Rim 8,7).

17 Rim 6,14. O tumačenju toga teksta usp. MANDAC, M., *Tumačenje Rim 6,1–14: BS* 43(1973) 225–238 i 44(1974) 485–506.

18 HUBY, P., *Épître aux Romains (Verbum salutis)* Paris 1957, str. 234 i 231. Cit. po LYONNET, S., *Zakon*, str. 43.

19 LYONNET, *Zakon*, str. 11 i 7. Iz te knjižice prenosim ovamo neke misli, a za opširnije izlaganje ovih pitanja upućujem na str. 9–18.

3.1.3.5. Zakon pak, ukoliko je zakon, čak i najsvetiji, tj. ukoliko je nešto čovjeku izvana nametnuto, ne može promijeniti čovjeka iznutra, ne može ga osloboditi one sebičnosti što ga krivo usmjeruje prema sebi, ne može biće od mesa pretvoriti u biće duhovsko (koje se ravna po Duhu). To je mogao učiniti i *učinio je samo Krist*. Stoga Pavao tvrdi: „Ako je opravdanje po Zakonu, onda je Krist uzalud umro” (Gal 2,21). Krist je uzeo ljudsko tijelo (meso – *sárks*) i u njemu razorio neprijateljstvo (Ef 2,14.16). Predao se na smrt sasvim dobrovoljno i iz ljubavi prema Ocu i ljudima te tako u ljudskom tijelu razorio onu sebičnost, krivousmjerenost.

3.1.3.6. Tu smo u srcu novozavjetne kristologije: Isus je za nas došao („da život imaju”, Iv 10,10), za nas živio, ali je nadasve za nas umro i za nas uskrišen. Ta, kako se danas veli, *proegzistencija* najvažniji je, najsvobuhvatniji, najstariji (usp. najstariju kerigmu u 1 Kor 15,3) kristološki izričaj Novoga zavjeta, najsažetija teologija križa i uskrsnuća (usp. Rim 4,25). Izričaj koji se nalazi u svim slojevima Novoga zavjeta. Spomenčin te proegzistencije ostavio nam je Isus u *euharistiji* (usp. prastaru predpavlovsku kerigmu u 1 Kor 11, 23–25 i već navedene evanđeoske izvještaje o ustanovljenju euharistije).

3.1.3.6.1. Za postoralnu će i navjestiteljsku praksu biti osobito važno naglasiti: to „biti-za” djelo je Kristove ljubavi s jedne, a Očeve ljubavi s druge strane, kako izriječom oboje naglašuje IV. evanđelje: Isus je to učinio „jer je ljubio svoje ... do kraja ih je ljubio” (Iv 13,1), a Otac je pak „tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji vjeruje u njega ne propadne” (Iv 3,16; usp. i Rim 5,8; 8,31). Ne odgovara dakle evanđeoskoj poruci govoriti o žrtvi kojom je Sin umilostivio Očevu srdžbu.²⁰ Spasiteljsko je djelo i inicijativa Očeva i djelo Isusovo. Naše se spasenje temelji na tome kako Isus i Otac *zajedno* rade, kako su jedan drugomu priklonjeni baš u tome što su priklonjeni ljudima, kako su jedan za drugoga (*esse ad*) u tome što su i jedan i drugi zajedno za nas.²¹ Djelo je spase-nja dakle djelo priklonjive ljubavi.

3.1.3.6.2. To po Pavlu zadovoljava, dakako, Očevu *pravednost*, ali posrijedi je ne vindikativna ni retributivna, nego spasiteljska pravednost. Po ljudski shvaćenju pravednosti Bog bi bio pravedan onda kad bi davao svakomu ono što je zaslužio. Ali on je objavio da je time što je po krvi Isusa Krista sve besplatno opravdao „htio očitovati svoju pravednost kojom je u svojoj božanskoj strpljivosti propuštao (ne kažnjavao! JF) dotadašnje grijeha ... da bude pravedan i (tj.) da opravdava onoga koji je od vjere Isusove” (Rim 3,24–26). Bog je dakle pravedan ne tako da kažnjava, nego tako da „propušta” grijeha i opravdava onoga tko vjeruje u Isusa.²²

20 Srdžba se Božja očituje protiv grijeha, a ne protiv čovjeka i nastupa tek o danu Jahvinu. Usp. Rim 2 – 3; NEILL, S., *Jesus through many eyes*. Philadelphia 1978, 52ssl; FITZMYER, *Pavlova teologija*, 400.

21 O tom više govori BREUNING, W., *Wer ist Jesus Christus? Entwurf einer Christologie* u djelu HÜTTENBÜGEL, J., *Gott – Mensch – Universum*. Styria 1974, osobito 600–610; usp. i FITZMYER, *Pavlova teologija*, 380–381.

22 „U Septuaginti riječ *Dikaosýne* često stoji mjesto *éleos* kao prijevod hebrejskog izraza *hesed* (Post 19,19; 2–0,13; 21,23; 24,27; itd.). Tako se dogodilo da ova riječ označuje 'naklonost prema Izraelu' ...” FITZMYER, *Pavlova teologija*, 405. „Isus je naviještao novu pravednost: ne više Božja pravednost po zakonu što svakom daje njegovo, nego stvaralačko

3.1.3.6.3. Time dolazimo do nove važne teme: *uloga vjere u spasenje*. Pavlova je tvrdnja tu posve jasna, vrlo snažno naglašena i često ponovljena. Možda najjasnije u Rim 3,27: „Smatramo, zaista, da se čovjek opravdava vjerom bez djela Zakona.” A vjera po Pavlu nije tek neko umsko prihvaćanje vjerskih istina ili vršenje nekih propisa, nego *posvemašnje oslanjanje na Boga, povjeravanje sebe Bogu*²³. Čovjek zaista sebe ne može spasiti. Spasenje je čisti dar, dar koji čovjek može primiti samo po vjeri: tako da se posve osloni na Boga. Vjerom započinje drugo razdoblje spasenja.

3.2. SPASENJE KAO SADAŠNJE ISKUSTVO

3.2.1. Bonhöffer u ljudskoj bespomoćnosti koncentracijskog logora razmišlja o tome ovako: „Nije riječ u prvom redu o nekoj općenitoj vjeri u Božju svemoć itd. Takva vjera nije pravo iskustvo Boga, nego produžetak svijeta. Susret s Isusom Kristom. Svijest da je u tom susretu došlo do preobrata u ljudskom životu, a taj se preobrat sastoji u tome da je Isus 'tu samo za druge' ... Vjera je sudjelovanje u tom Isusovu životu (utjelovljenje, križ, uskrsnuće) ... Naš odnos prema Bogu nije 'religiozni' odnos prema nekom najvišem, najmoćnijem, najboljem biću što ga možemo zamisliti. To nije prava transcendencija. Naš odnos prema Bogu jest novi život koji se sastoji u tome da 'živimo za druge', da sudjelujemo u Isusovu životu.”²⁴ Vjera što preobražava i usmjeruje prema drugomu, darom Božjim liječi onu urođenu čovjekovu sebičnost koje se, vidjeli smo, čovjek sam po sebi ne može nikako osloboditi. To je život Uskrsloga. Jer uskrisivši Isusa Bog je prihvatio Isusovo „biti-za-druge” i osigurao svim ljudima svih vremena i mjesta – tu ljubav, to biti-za-druge po Isusu.²⁵

3.2.2. Mjerilo dakle i načelo kršćanskoga života nije obdržavanje propisa i zakona²⁶, nego – *ljubav*, a ljubav Božja jest Duh Isusov: „Ljubav je Božja razlivena u srcima našim po Duhu Svetom koji nam je dan” (Rim 5,5). Stoga su kršćani „oni koje vodi Duh Božji” (Rim 8,14; usp. Gal 5,18), a ne oni koje prisiljavaju zakoni. To je kršćanska sloboda: da smo Duhom vođeni iznutra, a ne zakonom izvana.²⁷

pravo milosti što nepravedne čini pravednima i beznadnima daje novu životnu budućnost.” MOLTSMANN, J., *Isus i Crkva* u djelu: *Krist da, Crkva ne*. Zagreb 1980, 36.

23 Drugi vatikanski sabor veli o vjeri: „Bogu objavitelju treba odgovoriti 'poslušnom vjerom' ... kojom čovjek čitava sebe slobodno Bogu izručuje ...” DV 5. *Dokumenti*. Zagreb 1970, 397. Luther je vjeru usporedio s vjenčanim prstenom: po njoj kršćanin postaje dionikom svega onoga što je Krist učinio i živi u životnom zajedništvu sa živim Gospodinom. V. HUNTER, *Introduction*, 102–103. Izvrsno o tome i DODD, Ch. H., *Attualità di San Paolo*. Brescia 1970, 107.

24 BONHÖFFER, D., *Otpor i predanje*. Zagreb 1974, 177.

25 Usp. KASPER, W., *Jésus le Christ*. Paris 1976, 233; FITZMYER, *Pavlova teologija* 395 – 396.

26 Zakoni su kao prisila ne za pravednike, nego za najveće zločince: 1 Tim 1,8, i za krhke ljude, ali samo kao drugotni elemenat, tj. u službi Duha. Usp. LYONNET, *Zakon*, 29–34.

27 Sv. TOMA, *In Heb* 8,10 (LYONNET, *Zakon*, bilj. 23); *In 2 Kor*, pogl. 3, čit. 3 (LYONNET, *Zakon*, bilj. 50).

Kršćanin je mjesto zakona primio Duha, koji je „zakon upisan u srce” (Jr 31,34), kako je prorečeno za Novi savez.

3.2.3. Novi se život u Kristu može po Novom zavjetu označavati različitim imenima: život, pravednost, posvećenje, mir, Duh, ali ga možda najjasnije izražuje baš pojam *slobode*. Ona je najkonkretniji način ostvarenja onoga što uskrsnuće znači u povijesti. Ta sloboda nije samo oslobođenje *od* grijeha, smrti i zakona (usp. Rim 7), nego je nadalje – sloboda *za* Krista i *za* braću. Stoga je uvijek obzirna, vođena ljubavlju i podređena ljubavi (usp. 1 Kor 6,12; 10,23; 8,7–13).²⁸ Majstorski je to izrekao Pavao zaključujući raspravu o toj temi: „Doista, vi ste, braćo, na slobodu pozvani. Samo neka ta sloboda ne bude izlikom tijelu, nego ljubavlju robujete jedni drugima” (Gal 6,13). Sloboda je dakle proegzistencija – sve do robovanja drugomu.

3.2.4. Kršćanin biti znači isto što i „biti u Kristu”. Taj izričaj Pavao upotrebljava oko 200 puta. On najčešće znači „biti u zajedništvu s Kristom”, „biti u prijateljstvu sa živim Kristom”, što je po Pavlu srž kršćanstva (usp. 2 Kor 12,2; Fil 4,13 ...). Ali izričaj „biti u Kristu” ima i važno *kolektivno* značenje: biti u Kristovoj zajednici, biti član novoga naroda Božjega, što je posve razumljivo iz semitskoga poimanja *kolektivne osobnosti*. Povjerovati i biti kršten za Pavla u prvom redu znači postati članom Kristove zajednice. To nije tek neki „uzlet samoga prema Samomu”²⁹. To je *socijalno iskustvo*. To je novi čovjek u novom društvu – s Kristom u središtu jednoga i drugoga. Tako je tomu životu osigurana i vertikalna i horizontalna dimenzija. Isti čin vjere koji nas povjerava Kristu, povjerava nas i Crkvi. I Pavao bi teško razumio, a još teže prihvatio čovjeka koji bi tvrdio da je „u Kristu”, ali da mu Crkva ne treba. Biblija ne zna za „samotnjačku religiju”. Novi zavjet ne zna za „kršćane koji ne bi pripadali nikomu”. Kristu pripadamo osobno, ali ne osamljeno, samački. Svako kršćansko iskustvo ujedno je i crkveno iskustvo.³⁰ Ali to onda znači da Crkva mora budno paziti da zaista bude „Krist u vremenu i prostoru”, prava „zajednica Duha”, Isusove milosti, supatništva, radosti, oslobođenja, izlaska.³¹ To onda nameće i ekumensko nastojanje oko jedinstva Crkve koje će ukloniti mučno pitanje: „Koja je prava zajednica Kristova?” Možda dovesti i do adekvatnijega pojma o *jedinstvu u mnoštvu*, o jedinstvu u ljubavi, a ne u uniformnosti. Za Pavla je pak osobito značajno da je Crkva univerzalna: da uključuje i Židove i pogane, tj. da nikoga ne isključuje.

3.2.5. Novi život kršćana jest i život u *Duhu* ili *po Duhu*. Jer po Duhu je Uskrsli među svojima – za njih. Duh Sveti jest nutarnji dinamizam novoga života u pojedincima i u zajednici. To je onaj „zakon Duha života” koji nas „oslobodi zakona grijeha i smrti” (Rim 8,2)³², ali on je i izvor svakoga zdrava *kršćanskoga iskustva*.

28 KASPER, *Jésus*, 235–236. Bit je neslobode: morati umrijeti. S te strane sloboda je ostvarenje uskrsnuća. *Ondje*, 237.

29 HUNTER, *Introduction*, 105.

30 HUNTER, *Gospel*, 102.

31 Usp. MOLTMANN, *Isus i Crkva*, 37–57.

32 O tom više LYONNET, *Zakon*, 19–26.

On izljevava ljubav u naša srca (Rim 5,5), stvara prisne odnose između nas i Boga, kliče u nama „Abba” (Rim 8,15sl), pomaže nam moliti što i kako treba (Rim 8, 26), udahnuje kršćanima dare (karizme i kreposti) za izgradnju zajednice (Rim 8; 1 Kor 12–14; 2 Kor 3), ispunja u nama „pravednost Zakona” (Rim 8,4), „zalog je besmrtnoga života” (Rim 8,11; 2 Kor 1,22; 5,5, Ef 1,14). Sav je kršćaninov život dar djelovanja Duha: život, molitva, trpljenje, nada – sve on vodi, prodahnjuje i zajamčuje.³³ Kršćanska era jest vrijeme Duha. Duh jednostavno jest život vjernika i Crkve. To je tako živo jasno u Pavlovim zajednicama. U našima je pak očito „opala temperatura Duha” (i stoga postrožen režim zakonâ) pa ga i ne doživljavamo kao prodahnitelja svega života vjerničkoga i crkvenoga, nego ga zazivamo – često više obredno nego stvarno – samo u nekim specijalnim prilikama života. Istina, prava je poteškoća što kroz naočale *scijentizma i tehnike* svijet promatramo i doživljavamo kao „zatvoren sustav” u koji ne prodire ništa izvana, u kojemu nema ništa nepredvidivo, ništa nadnaravno.³⁴ A Duh je upravo to – „ne znaš odakle dolazi ni kamo ide” (Iv 3,7sl). Tako premalo računamo s opomenom koju nam evanđelje daje za trenutke neugodnosti i progonstva: „Ta ne govorite vi, nego Duh Oca vašega govori (i djeluje!) u vama” (Mt 10,20). Odveć smo programirani pa je teško prihvatiti i ozbiljno uzeti obećanje: „Duh Sveti poučit će vas u taj čas što valja reći” (Lk 12,12; Mk 13,11). Rezultat je onda redovito: mi te tjeskobe ne rješavamo jer ne možemo, a ne povjeravamo se Duhu, pa nam strahovi ostaju. Valjda bismo svi morali doslovnije i odgovornije uzeti riječi: „Duh Sveti ... poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što ja rekoh” (Iv 14,26) i „upućivat će vas u svu istinu” (Iv 16,13). Bilo bi među nama više povjerenja, radosti, spašenosti, bili bismo više Isusovi i Duhovi – kao zajednica i kao pojedinci.

3.2.6. Iz „biti u Kristu” proizlazi tako i „biti po Kristu” (*katà Khristón*), misliti i osjećati kao Krist (Kol 2,8; Fil 2,2). I „biti u Kristu” znači i „hodati po Duhu”. To je Pavlov izričaj za onu skolastičku „Agere sequitur esse”. To pak praktično znači: „Ne čini dobro djelo čovjeka dobrim, nego dobar čovjek čini dobro djelo” (Luther). Židovski je rabin mogao govoriti: „Ako ispravno ne živite, *nećete* se spasiti.” Pavao pak govori: „Ako ispravno ne živite, *niste* spašeni.”³⁵ Kršćanska djela nisu *uzrok* spasenja, nego njegova *posljedica*. Pavao stoga uvijek najprije izlaže kršćanima otajstvo spasa, a tek onda pokazuje kako se ono odrazuje u životu spašenih. Djela su *uzdarje* za dar dobiven od Boga. Bog je Krista i Krist sebe dao za nas. I mi onda postajemo ljudi za druge.

3.3. SPASENJE KAO BUDUĆA NADA

3.3.1. To biti-za-druge nastavlja se sve do onoga trenutka kad „Bog bude sve u svemu” (1 Kor 15,28). Unatoč poteškoćama, nerazumijevanju, sebičnom iskorištavanju, unatoč tomu što mnogi misle da se to ne isplati i da nema smisla. Ne

33 Usp. HUNTER, *Introduction*, 105–106.

34 Usp. HUNTER, *Gospel*, 105–106.

35 *Onaje*, 43.

unatoč, nego baš zbog toga. Jer takav kršćanski angažman biti-za-druge proizlazi upravo iz vjerničkoga uvjerenja da se taj cilj – Bog sve u svemu – ne ostvaruje jednostavno povijesnim razvojem, nego da se temelji na vjeri u ljubav Božju koja se na konačan, eshatološki način očitovala u Isusovoj smrti i uskrsnuću, na ljubavi koja nikad ne prestaje.³⁶

Iz te perspektive Pavao piše: „U svemu pritisnuti, ali ne pritiješnjeni; dvoumeći, ali ne zdvajajući; progonjeni, ali ne napušteni; obarani, ali ne oboreni – uvijek umiranje Isusovo u tijelu pronosimo, da se život Isusov u tijelu našem očituje” (2 Kor 4,8–10). Božja budućnost po Kristu je već nazočna u kršćanima. Njome oni nadvladavaju i oblikuju sadašnjost. To je iskustvo kršćanske nade.

3.3.2. Temelj kršćanske nade po Pavlu jest „biti s Kristom” (Fil 1,23), koji je „prvina usnulih” (1 Kor 15,20). „Biti u Kristu” dozrijeva po Pavlu u „biti s Kristom”.

U tom će životu s Kristom kršćani imati „tijelo duhovno” (*sōma pneumatikón*, 1 Kor 15,44). Pavao odbacuje neko uskrsnuće posmrtnih ostataka: „Tijelo i krv ne mogu baštiniti Kraljevstva Božjega, i raspadljivost ne baštini neraspadljivosti” (1 Kor 15,50).

Židovi su u nekim krugovima očekivali zemaljsko kraljevstvo u kojemu će vjerni Židovi sudjelovati sa zemaljskim tijelom koje će biti uskrišeno iz groba. Pavao od početka odbacuje to vjerovanje i tvrdi da će se susret s Gospodinom, kada dođe, dogoditi ne na zemlji, nego „u zraku” (1 Sol 4,17). Dakle u nekoj drugoj sferi, koja nije poblizhe određena, ali je popraćena daleko važnijom tvrdnjom: „Tako ćemo uvijek biti s Gospodinom.” Pavlova je eshatologija usredotočena na Krista. Nada za nj nije puki prazni optimizam, ona je radosno iščekivanje dobra koje dolazi s Kristom koji će opet doći. U tom će dobru sudjelovati i tijelo. Bit će to „tijelo duhovno”. Tijelo (*sōma*) za Pavla je načelo identičnosti, ono što ostaje kroza sve promjene. Nešto kao „osobnost” u našem smislu. Sada se tijelo određuje po materijalnosti, a uskrsnom će tijelu Bog dati mogućnost izražaja koja će odgovarati onomu duhovnomu svijetu. Stoga će to biti „tijelo duhovno”. Imat će sve ono što mu je potrebno za samoizricanje i za komuniciranje s drugima. Na taj ćemo način ući u puno zajedništvo s Bogom i međusobno.³⁷ Bit će to zacijelo ovjekovječenje onoga biti-za-drugoga. To će biti konačno dovršenje spasenja. Dvršenje onoga po čemu smo već sada u nadi spašeni: bit će to otkupljenje našega tijela (Rim 8,24), useljenje u domovinu gdje će Krist „preobraziti ovo naše bijedno tijelo i suobličiti ga tijelu svomu slavnomu” (Fil 3,21).

ZAKLJUČAK

To je ukratko izloženo, rekao bi Pavao, „evanđelje vašega spasenja” (Ef 1,13), „evanđelje koje vam navijestih, koje primiste, u kome stojite, po kojem se spasavate” (1 Kor 15,2), evanđelje koje je „snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeru-

36 1 Kor 13,8. Usp. KASPER, *Jesus*, 234.

37 HUNTER, *Introduction*, 110; NEILL, *Jesus*, 70–71.

je" (Rim 1,16). Posrijedi je „spasenje koje je počeo propovijedati Gospodin, koje su nam potvrdili slušatelji, a suposvjedočio Bog znamenjima i čudesima, najrazličitijim silnim djelima i darivanjima Duha Svetoga po svojoj volji" (Heb 2,3–4). „Evangelje spasenja", tj. evangelje koje navješćuje, ali i koje donosi spasenje jer je u njemu ona ista snaga koja je u Raspetom Kristu (1 Kor 1,24) i koja je Krista uskrisila od mrtvih (Rim 1,4). Ta snaga, „čudo nad čudom"³⁸, donosi spasenje kad se evangelje navješćuje i u vjeri prihvaća — i jedno i drugo kao život-za-drugoga. To „čudo nad čudom", najveličanstvenije djelo, izveo je Bog po Isusu Kristu, po njegovu životu, djelovanju, smrti i uskrsnuću tako da nad svim tim djelom Božjim kao naslov stoji — Spasitelj. Spasite!j svega čovjeka i svih ljudi. Spasitelj kao osloboditelj od zla, od kojeg čovjek nije bio kadar spasiti sam sebe, ni po zakonu ni vlastitim snagama. Spasio ga je Bog — priklonjen Isusu Kristu i u njemu svakomu čovjeku — i Isus Krist koji je u toj priklonjenosti postao „čovjek za druge". Čovjek pak u vjeri prihvaća tu priklonjenost, daje se voditi Duhom i raste u svom čovječstvu time što ga živi za druge i postaje tako slobodan, radostan, osmišljen, spašen. Raste tako do konačnoga susreta s Kristom i dovršenja spasenja na kraju vremena.

ZA PASTORALNU PRAKSU

Tijekom ovoga izlaganja već smo nekoliko puta osjetili njegove odjeke za praktični život i pastoralni rad. Evo na kraju još nekoliko takvih razmišljanja inspiriranih željom da za nas bude što manje samo ideologija i lijepa teorija ono što je u Pavlu i u njegovim zajednicama bilo življeni život. Ne bi ih valjalo shvatiti kao recepte (to bi bilo protivno svemu što smo dosad rekli), nego više kao upozorenja koja „Duh daje Crkvama".

1. Kristov je događaj za Pavla ključ za razumijevanje cjelokupne povijesti spasenja. Svi Isusovi čini prije smrti i uskrsnuća već su spasiteljski, ali su u isto vrijeme i simboli soterije koja se dogodila u njegovoj smrti i uskrsnuću i koja će se dovršiti u paruziji.³⁹ Neobično je važno u navješćivanju i katehezi isticati tu *soteriološku dimenziju* svi Isusovih čina da evangelje ne svedemo na neki puki Isusov životopis.

2. Često odveć lakomislno mislimo da Krista dovoljno poznamo pa stoga zapravo od njega više ništa ne očekujemo — ni mi ni naši vjernici. Stoga tražimo spasenje s druge strane: od psihologije, psihoanalize, kibernetike, praznovjerja, senzacija (osobito religioznih).⁴⁰ Uzimajmo Krista ozbiljno! A to znači kao uvijek novu spasiteljsku objavu Boga među nama.

3. Isus je smisao svoga života, djelovanja i smrti vidio u tome da pomogne ljudima oko sebe da im bude dobro u svakom pogledu. Nije mnogo teoretizirao, a ako i jest, njegova je teorija bila odgovor na konkretna pitanja koja su mučila ljude. Osobito nije teoretizirao o patnji i smrti, nego je s patnicima trpio i s umi-

38 BARTH, K., *L'Epistola ai Romani*. (Milano 1962), 11. Usp. i KÄSEMANN, E., *An die Römer*. Tübingen 1974, 19; SCHLIER, H., *Der Römerbrief*. Herder 1977, 43.

39 Usp. FITZMYER, *Pavlova teologija*, 396.

40 Na taj problem upozorava KÜNG, H., *Christ sein* (München 1974), 116.

ručima umirao. Bio je jednostavno – tu za njih. Nije nudio sustav spasenja, nego je spasavao.

4. Neuspjesi u borbi sa zlom nisu ga smeli: išao je do kraja u tom biti-za-druge. I Bog je uskrsnućem potvrdio da je to ispravan put. To je smjernica za započinjanje „po sto i prvi put“.

5. Isus je spasenje donosio ljudima kakve je susreo i na razini na kojoj ih je nalazio. Možda je tu jedan od naših najtežih pastoralnih problema. Različite su razine ljudi kojima smo poslani: od onih koji otvoreno i ponosno govore da ne vjeruju – onih koji zaobilaze Krista i Crkvu – onih kojima je Krist simpatičan, ali ne prihvaćaju Crkvu – onih koji se skrivaju zbog opasnosti ili stida – od anonimnih kršćana – pa preko onih koji se priznaju vjernicima – koji neprestano ponavljaju „Daj, Bože, zdravlja i sve je u redu“ – „Oslobodi nas od neprijatelja“ – koji se čak raduju propasti „onih drugih“ – onih koji nikako ne mogu oprostiti nepravde – koji su vjernici po nekom običajniku, u koji spada ili ne spada i božićna i uskrsna misa (i sakramenti) – koji se ponekad mole – pa do onih koji se redovno mole – idu na misu – sudjeluju u njoj – radosno – plodonosno – do onih koji se mogu zvati obraćeni kršćani što rado praštaju – žrtvuju se – žive za ljude od predanja Bogu – traže nove putove i iskustva svoga „biti u Kristu“ ... Svakoga iz svake od tih (i drugih, nenabrojanih) kategorija (a svaki je pojedinac unutar iste kategorije drukčiji) Bog – po nama – želi spasiti, a to znači prihvatiti na način baš njemu svojstven. Da, baš prihvatiti, i tako mu dati šansu da raste u svojoj spašenosti – proegzistenciji, tj. da spašen odrazuje spasenje.

6. Jer spasenje je proces. Proces započeo „prije postanka svijeta“ i dovršit će se onkraj vremena. A u ovom vremenu svatko – i pojedinac i zajednica – raste. I ima Božje pravo na rast i poštovanje toga rasta. Što je, u tom sklopu, spasenje Kristovo za jednoga npr. Andriju Krešića, i mnoge njemu slične, koji s dijaloškim nakanama piše knjigu *Kraljevstvo Božje i komunizam* (Beograd 1975), a neprestano u njoj odaje svoje uvjerenje da je Bogu oteto što si čovjeku dao, i obratno? Zajicijelo ne dokazivanje protivnoga pismenim ni retorskim, nego praktičnim putem. Premda valja priznati da bi i propovijedi u tom pogledu često trebalo dobro izmijeniti.

7. Isus i Pavao odbacili su sveti Božji Zakon kao načelo spasenja zato da bi do spasenja mogli doći i oni koji nisu poznavali Zakon pa ga ne bi mogli ni razumjeti ni prihvatiti kao put spasenja. Zar ne bismo tako morali postupiti i mi s mnogim našim navikama, predajama, propisima, makar bili i sveti onima što se još uz nas drže? To više što je najčešće riječ ne o Božjim odredbama, nego o nanosima prošlih vremena i ljudi, često i ne tako davnih.

8. A onda treba u svim prihvatljivim oblicima ne dokazivati nego na djelu pokazivati što kršćanstvo donosi svijetu: „aktivnu nadu u smisao ljubavi i radosti života za druge.“⁴¹ To je sigurno jezik koji svi dobro razumiju.

9. Pa ako je npr. marksistima revolucija proletarijata ono što „se u katolicizmu javlja u smrti Krista (pobjednika smrti) kao bitni čin njegova ljudskoga života“⁴²,

41 KASPER, W., *Isus i vjera* u djelu: *Krist da, Crkva ne?* Zagreb 1980, 29.

42 MAŠTRUKO, I., *Klasni mir katoličanstva*. Split 1981, 258–259.

onda ćemo zajednički ostvarivati tu vrednotu i u praksi provjeriti istinitost te tvrdnje, a ne se o nju unaprijed sporiti; i ostvarivat ćemo je ne mareći čija će se zvati jer je valjda sadržaj važniji od etikete.

10. Kad je pak riječ o vjernicima, prvo valja imati na pameti da oni nisu prošli kroz židovstvo (kao Pavao) ni kroz poganstvo (kao mnogi njegovi obraćenici) pa se od toga obratili. Oni su, naprotiv, rođeni u konvencionalnim kršćanskim obiteljima, od djetinjstva navikli na uhodano kršćanstvo pa nemaju (nemamo!?) potrebe obraćenja, spasenja ili oslobođenja koje opisuje Pavao.⁴³ I to je jedan od sržnih problema pastoralna. Jer bez obraćenja nema kršćana. I kršćani nismo u onoj mjeri u kojoj smo zadovoljni sobom. Iz toga pak zadovoljstva – a jedva ga je, često nika-ko, moguće osporiti – rađa se nezadovoljstvo. Tko je zadovoljan sobom, nužno je nezadovoljan događajima, ljudima i društvenim strukturama. Iz toga se pak nezadovoljstva rađa čežnja da se ti nepoćudni ljudi, pojave, strukture promijene ili uklone. Čežnja redovito neispunjiva pa onda ni govora – o spasenju. Za neobraćena čovjeka sve to ostaje križ – bez uskrsnuća.

11. Najveća pak poteškoća, osobito u našem društvu, jest čovjekova težnja *da spasi sam sebe*. Marksisti i ateisti odbacuju svakoga posrednika, spasitelja, svaki „izvanjski entitet ... (koji) čovjek unosi u *svoje osobne* duhovne vrijednosti”, uvjereni da se tako bore za čovjekovu slobodu i autonomiju.⁴⁴ Ljudi pak općenito zadovoljavaju svoju savjest uvjerenjem da su ispunili svoju dužnost ili da su u najmanju ruku bar tako dobri kao i oni religiozni, pa čak i bolji od njih, jer eto bar nisu prijetvorni.⁴⁵ Kršćani pak to uvjerenje potenciraju još sviješću da su ispunili Božji zakon i tako da su „u redu s Bogom”. Naše je da u tom pogledu najprije sebi, a onda životno i drugima posvijestimo da po Isusu i Pavlu nitko nije Bogu tako daleko kao onaj tko misli da sam sebe, osobito po zakonu, spasava.

12. Treba zaista liječiti ozbiljnu bolest religioznoga legalizma, eksteriorizma i materijalizma. Mi kršćane od nekršćana još uvijek razlikujemo po vanjštini, po uskladenosti s nekim normama, zakonima i propisima. I mislimo da se spasavamo svojim djelima. Ni govora! Protivno je mnogo puta definirana dogma vjere. Neka nam kao lijekovi u toj bolesti posluže riječi da je legalist „self-made man”⁴⁶ i stihovi našega Njegaša: „Komu zakon leži u topuzu, tragovi mu smrde nečovještvom”.

13. Naglašavati treba spasenje po vjeri. A vjera ne pazi i ne oslanja se na ono što čini čovjek, nego na ono što čini Bog.⁴⁷ Ona je prepuštanje Bogu i njegovu Duhu, koji u čovjeku djeluje iznutra. On nije, zaista nije, neki „izvanjski entitet”, nego je „intimior intimo meo”, rekao je već Augustin. Na taj smo način autentični kršćani i lakše se nalazimo s onima koji se bore za autonomiju i slobodu čovjeka. Jer za tu se slobodu zalažemo i moramo se zalagati i mi – u ime evanđelja, vidjeli smo.

43 Usp. HUNTER, *Gospel*, 96.

44 MAŠTRUKO, *Klasni mir*, 260.

45 Usp. HUNTER, *Gospel*, 97–98.

46 *Ondje*, 18.

47 Usp. DODD, *Attualità*, 112.

14. U ime te slobode važno je, pastoralno i vjernički nezaobilazno važno, vjernicima ne davati samo recepte ponašanja, nego je potrebno promjene i postupke тумачити tako da se oni mogu slobodno opredjeljivati. Ne smijemo supstituirati savjesti, nego ih moramo otvarati prosvjetljivanju Duha.

15. Potrebno je pastoralno mudro i hrabro vrednovati pokrete u Crkvi (i izvan nje), pokrete koji vode k pravom obraćenju ili trajnom obraćenju, opredjeljivanju. Jer upravo o obraćenju ovisi hoćemo li biti spašeni ili nećemo. I to ne samo načelno, teološki, nego i iskustveno: ukoliko obraćen čovjek drukčije uzima zbivanja i ljude oko sebe; ukoliko sebe gleda u službi drugih, a ne obratno.

16. Iz te usmjerenosti na druge rađa se i dimenzija zajedništva, eklezijalnosti. A iz nje bi, vjerujem da je već vrijeme, morala izrasti svijest koja će npr. natpise na misijskim križevima „Spasi dušu svoju!” promijeniti u npr. „Obratite se i vjerujte evanđelju!”, „Budi što jesi” ili „Živi za druge”. Ne zbog toga što bi bili krivi, nego zbog toga što su jednostrani ili se bar jednostrano shvaćaju. U natpisu „Spasi dušu svoju” stavljala se nekad (vi bolje znate kako je to danas) duša nasuprot tijelu (nimalo evanđeoski ni pavlovski, kako smo vidjeli). A osim toga taj natpis zvuči odveć individualistički, a evanđeosko je spasenje nužno eklezijalno, zajedničarsko.

17. Sve bi to trebalo naglašavati osobito sada u eri misija za euharistijske kongrese. Jer baš je euharistija eminentan spomenčin Gospodinove proegzistencije. Pa kad je već riječ o misijama, bar spomenimo da bi u njima, a i inače, svakako trebalo više naglašavati liturgiju od privatnih pobožnosti, i zajedničarske pobožnosti (meditacije, pokornička bogoslužja, zajedničko čitanje Pisma, zajedničke molitve) od pojedinačnih. Neka bude bar spomenuto da to vrijedi i za druge naše proslave, ako žele biti slavija spasenja. Jer spasenje je pozornost za drugoga i stoga radost. Njemu radost što ga netko zapaža, a tebi radost što imaš dojam da si za nj – u svojim razmjerima i mogućnostima – učinio ono što je za tebe učinio tvoj Bog u Isusu Kristu.

18. Posred zla koje ljude pritišće i deprimira često do očaja, nihilizma ili sumnja u Boga važno je buditi i podržavati kršćansku nadu. Nadu koja počiva na vazmenoj potvrdi Božjoj da se spasenje nalazi u životu-za-druge. Ako ima rješenja patnje, ono se nalazi na toj crti. I ako se ljudima ne daju ispravni pojmovi, oni će graditi svoje ljudske nade, koje prije ili poslije razočaravaju i njih i druge (mislite npr. na grčku težnju za zlatnim dobom, na židovski zemaljski mesijanizam, na Hitlerov san o Reichu ili Marxov o besklasnom društvu).

19. S vjerom pak i nadom usko je povezana i spasiteljska Božja pravednost; spasiteljska umjesto ljudske vindikativne ili retributivne. Takva vjera i pravednost strah od budućega susreta s Bogom pretvara u nadu u tu budućnost.

20. Sve je to vrlo zahtjevno pa i nama kao i Isusovim učenicima izmamlje upit: „Tko se onda može spasiti?” I nama on odgovara: „Ljudima je nemoguće, ali Bogu je sve moguće.” Taj odgovor ovdje može, čini mi se, značiti ovo: Bog konačno spasava ljude na svakoj razini dobre volje. Ali koliko će biti zaista spašeni već u ovom životu, potpuno, ovisi zaista o stupnju njihove obraćenosti i poslušnosti Duhu.

I na kraju još jedna želja. Želim sebi i vama da našu pastirsku svećeničku progzistenciju toliko prožme ova „sila Božja na spasenje svakomu tko vjeruje” da iz nas, iz naših misli na ljude oko nas kao trajna potreba izlazi ona Pavlova: „Želja je srca moga i molitva Bogu za njih: da se spase” (Rim 10,1) i ona druga: „Bili mi u nevoljama pritisnuti, za vašu je to utjehu i spasenje; bili utješeni – za vašu je utjehu djelotvornu: da strpljivo podnosite iste patnje koje i mi podnosimo” (2 Kor 1,6); i ona: „Ja svima u svemu ugađam ne tražeći svoju korist, nego ono što koristi mnogima na spasenje” (1 Kor 10,32sl). I napokon želim vam hrabrost i skromnost izrečenu Pavlovim riječima: „Svima bijah sve da pošto-poto neke spasim” (1 Kor 9,22).

* * *

U svojoj pjesmi *Poziv dragom Isusu* nedavno preminuli pjesnik Nikola Šop vodi Isusa po svom stanu i pokazuje mu sasvim obične stvari. Pripovijeda mu o svakom čovjeku, o brižnim danima, o bolima ... dugo, sve dok ne zapazi da je Isus umoran i da mu se sniva. Onda mu veli: „O lezi, zaspi na postelji ovoj, koju čovjek svaki dan otkupi.” Tu sam zastao. Čovjek otkupljuje postelju time što je osmišljava, time što leži na njoj, jer za to je i stvorena.

Otkuplujte i spasavajte svijet i ljude! Pokazujte im u vjeri i Duhu da ima smisla ono što rade, trpe, što im se događa. Ima smisla osobito kad postelju njihovih života „otkupljuje” Uskrsli – koji je tu za njih i koji je proslavljen time što zbog njih nije imao gdje da nasloni glavu.

RIASSUNTO

L'articolo riassume i risultati delle ricerche riguardanti il tema della salvezza dell'uomo nei sinottici e in Paolo. Considera il titolo Sōtēr come una vera intitolazione di tutta l'opera di Gesù Cristo. La salvezza include sia „il corpo” che „l'anima” dell'uomo; sia la liberazione dei mali (aspetto negativo) che la vita nuova (aspetto positivo). Tutto ciò attraverso la croce di Gesù e la fede da parte degli uomini. La salvezza viene considerata in tre stadi: l'evento di Gesù sta a testimoniare che il futuro di Dio sta operando negli eventi attuali trasformati da Cristo e dallo Spirito. Si spiegano soprattutto le nozioni e le realtà rispettive come: personalità corporativa, peccato, legge Spirito, proesistenza, giustizia salvifica, fede, libertà, corpo spirituale. Alla fine si aggiungono alcune suggestioni per la prassi pastorale riguardante queste realtà.